

Stephen Greenblatt. The Swerve: How the World Became Modern. New York: W. W. Norton. 2011.

Николай Аретов

Stephen Greenblatt. The Swerve: How the World Became Modern. New York: W. W. Norton. 2011.

Nikolay Aretov

Stephen Greenblatt tells the story of how Poggio Bracciolini, a 15th-century papal emissary, and obsessive book hunter, saved the last copy of the Roman poet Lucretius's *On the Nature of Things* from near-terminal neglect in a German monastery, thus reintroducing important ideas that sparked the modern age. The author analyzes this development in a very broad cultural and philosophical scale. This review presents the monograph of the so-called New Historicism and its possible applications in Bulgarian scholarship.

Keywords: review, Greenblatt, Lucretius, modern age.

На Надя Данова, която ме насочи към тази книга. И не само към нея.

Стивън Грийнблат е авторитетен изследовател, познат и в България, включително и от публикации в „Литературна мисъл“. Той е основната фигура в т. нар. „нов историзъм“, особено популярен в края на XX в. изследователски метод, незагубил актуалността си и днес. Вероятно най-известният му труд е биографията на Шекспир *Will in the World: How Shakespeare Became Shakespeare* (2005). Последната му книга *The Swerve: How the World Became Modern* (2011), наградена с Пулицър и с американската награда за нефикционална литература, също използва игра на думи в заглавието. Речниците превеждат *Swerve* като „отклонение“, а втората част уточнява, че вниманието е насочено към прехода на света към модерната епоха. Българският превод на поемата, дело на М. Марков, също говори за „отклоняване“ (2, 116).

Книгата е изградена около необикновената история на знаменитата поема „За природата на нещата“ от Тит Лукреций Кар (I в. пр. н. е.), която оказва мощно въздействие върху съвременниците и следващите поколения,

но после бива забравена. Преоткрита е от запален антиквар по време на Ренесанса и оттогава започва новото ѝ въздействие върху мисленето на европейците, завоят, който води до модерната епоха.

Самата история на намирането на ръкописа е увлекателна и, както много читатели са забелязали, има допирни точки с повествованията на Умберто Еко. Грийнблат умело вмъква множество допълнителни сюжетни линии и портрети на по-малко известни ренесансови фигури, свързани с откриването на ръкописа. И на първо място на Поджо Брачолини - „ловец на книги“, ерудит и книгоман, „скриптор“ (опитен писар), сравнително популярен в своето време автор и секретар на няколко папи, последният от тях - Балтазар Коса, Йоан XXIII - е обявен за антипапа, името му бива изтрито от анализите, затова по-късно е възприето от Анджело Джузепе Ронкали, т. нар. български папа.

През 1417 г. Поджо Брачолини попада на ръкописа в германски манастир. Събитието е описано почти като в роман, като повествованието е потопено в множество сведения и документи от епохата, които запознават читателя с ренесансова Флоренция, с манастирския живот, със скрипториите и преписвачите, с нивото на грамотност, с начините за създаване и ползване на книгите по това време и какво ли още не. Особено забавни са анекдотите за писарите към папската курия, предадени в главата „Фабрика за лъжи“, както и колоритният разказ за Констанския събор (1414-1418). Грийнблат не пропуска и възможността да се върне още по-назад във времето и да представи интересни аспекти от културата на Рим – любопитния начин, по който тя възприема елинското наследство, отношението към книгите, възникването на публичните библиотеки по гръцки образец и т. н. Авторът ни развежда из частните библиотеки в Херкулан, в Александрийската библиотека, където се мярка и фигурата на Хипатия. След това книгата ни връща още по-назад, към времето на Епикур (IV-III в. пр. н.е.) и неговата школа, на вратата на която стоял надписът „Гостенино, тук ще прекараш добре времето си; тук е върховното благо - удоволствието“.

Рецепцията на откритието на Поджо е не по-малко интересен сюжет. Запазени са към петнадесет ръкописни преписа на поемата от XV в., следват и печатни издания. Почти по едно и също време и на едно място (Флоренция) фанатичният проповедник Савонарола иронизира атомистите, а Макиавели преписва „За природата на нещата“; младият Марсилио Фичино пише коментари за „брилянтния Лукреций“ и след това ги изгаря. Поведението на самия Поджо се оказва двусмислено – той цени находката си и се гордее с нея, но не се обявява за последовател на Лукреций; нещо повече, когато полемизира със своя съперник Лоренцо Вала, едно от обвиненията му е, че той е епикуреец (а Епикур е духовният учител на Лукреций). По-късно идват и забраните за преподаване и разпространение на труда на Лукреций. Както и специфичните начини, по които поемата присъства в творчеството

на Еразъм, Томас Мор, Джордано Бруно, Коперник, Шекспир, анализирани увлекателно от Грийнблат.

Лукреций живее през онзи уникален период в историята, в който по думите на Флобер, старите богове са забравени, а Христос още не се е появил. За началото на XV в. той е неясна фигура от древността, известното за него, както посочва Грийнблат, е малко, съмнително и тенденциозно предадено от св. Йероним, който говори за поет, който полудява от любов и се самоубива. Рискът ръкописът на неговата поема да не бъде разпознат или да не привлече вниманието е бил напълно реален.

Връзката между Лукреций и по-древната философия на Епикур е отдавна известна, но Грийнблат навлиза в детайлите ѝ, а и проследява една линия на философстване, която продължава през вековете, но е била реално заплашена от изчезване.

Един от същностните елементи от философията на Лукреций е неопределеността в движението на атомите, която го отвежда до материализма, рационализма и идеята за свободната воля. Те, според Грийнблат, са основните белези на модерността. Възникнали са в древността (Левкип от Абдера, Демокрит, V-IV в. пр. н. е.), преформулирани са от Лукреций и благодарение на откритието на Поджо достигат до Ренесанса и определят мисленето на модерната епоха.

Светът не е създаден и няма цел, времето няма начало и край, човешката душа не е безсмъртна – твърдения, които днес са общо място в рационалните представи за света, са били дълбоко смущаващи по времето на Лукреций, а и на Поджо. Всичко в света се дължи на „отклоненията“, на непредвидимите движения на първичните частици (Лукреций не използва гръцката дума „атом“). Оттук и изводите за човешкото общество, което не е имало Златен век в някакво митично минало, а винаги е било подчинено на хаотичните движения на частиците, които определят и свободната воля на индивидите.

Въпреки че Лукреций не е атеист в строгия смисъл на думата, а по-скоро индиферентен към боговете, Грийнблат вижда в епикурейската философия основен опонент на църквата. Според него Аристотел и Платон могат да бъдат възприети от християнството, но атомизмът – не. Затова и наред с безмилостните „зъби на времето“, които унищожават книгите, наред с пожарите и бедствията, срещу Лукреций се изправя и църквата, която противопоставя (не директно на римския философ, разбира се) идеята за страданието. А заедно с нея, заедно с ранните критики - и по-късното игнориране. Така, според Грийнблат, оцеляването на ръкописа в германски манастир и откриването му именно от ерудит като Поджо е щастлива случайност, граничеща с чудо. Читателят от своя страна има правото да се запита дали целият този сюжет, разказан блестящо от автора, не се приближава до един повествователен модел, което, от своя страна, може да породи следващи въпроси.

Трудът на Грийнблат като цяло е възприет възторжено, но не и едно-

начно. Критиките към него са съсредоточени върху картината на Средновековието, която той рисува. Според тях, тя е твърде негативна, а и неточна. Вероятно някои нейни елементи наистина са засилени, някои особености на културата от епохата са подценени, може би за да се засили контрастът с Ренесанса – една опозиция, която вече доста десетилетия е подлагана на сериозна ревизия. От друга страна, критиките към труда на Грийнблат в някои случаи също са попресилени. Например определянето му като комерсиално начинание (potboiler).

Разказът на Грийнблат за това „как светът става модерен“ е интересно четиво, което потапя читателя в няколко епохи и предлага интересна гледна точка към глобалното развитие на човека и към картините на света, които той си гради. Книгата предлага и един интересен и ценен образец за академично писане, който има твърде малко аналогии в българската култура. При добро желание въведението, в което, наред с всичко друго, авторът разказва и за майка си, може да бъде сравнено с първите страници на „Българският Великден“, в които Т. Жечев говори за баба си, но аналозиите свършват дотук. Мащабът на двете книги е доста различен.